НОВІТНІ ЧАСИ

УДК 94 (477.7:=162.1) "1917/1918" : 323.15
DOI:https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.5.478

Taras Vintskovskyi *

THE POLISH COMMUNITY IN SOUTHERN UKRAINE DURING THE ERA OF THE CENTRALNA RADA: POLITICAL ASPECTS OF ITS ACTIVITIES

Abstract: The article examines the situation of the Polish community in Southern Ukraine during the period of geopolitical transformation in Central and Eastern Europe. The author focuses on the political aspects of the community's activities, highlighting the local response to the collapse of the Russian Empire and the participation of Polish representatives in the restructuring of local self-government, as well as in elections to city dumas and the All-Russian Constituent Assembly. The narrative also covers issues related to party and military organisation, reconstructing the role of the Polish Commissariat of Odesa in the establishment of Bolshevik power in the region in early 1918.

The author concludes that the reaction of Poles in the region in question to the collapse of the Russian Empire did not differ from the sentiments of other ethnic groups that welcomed the revolution, seeing in it the prospect of socio-political change. Consequently, in the early weeks of spring 1917, activists initiated a series of public events where resolutions were adopted resolutions primarily aimed at articulating two key demands: support for Russia's Provisional Government and the hope for the restoration of the Polish Republic. Indeed, the agendas of most Polish political groups operating in Ukraine were imbued with the ideal of statehood. Integration into the political process typically occurred through the delegation of representatives to civic committees and councils of workers' deputies.

The community's high level of national consciousness and mobilization potential was reflected in the activities of organizations that sought, above all, to represent the interests of Polish workers, military personnel, and the urban population at large. Local Polish workers' unions emerged as leaders in this process; from their very inception, they demonstrated an ability to mobilize significant human resources around the goals of defending industrial workers' rights and restoring a democratic Poland.

An examination of the activities of local Polish parties and organizations the most influential of which belonged to the political left reveals virtually no focus on the issue of restoring the Ukrainian state. The local Polish political community was far more concerned with the group's internal issues, the protection of its property and cultural rights, and the broader political context of the Russian Empire; this divergence of priorities had the potential to create tactical disagreements between the Ukrainian and Polish political camps in the Northern Black Sea region.

Funding: This publication was prepared within the framework of the Juliusz Mieroszewski Centre for Dialogue scholarship program.

Keywords: Centralna Rada, UNR (Ukrainian People's Republic), Kherson Governorate, Taurida Governorate, Polish community, ethnic minorities

* *Vintskovskyi Taras* – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of History and Archaeology, Odesa I.I. Mechnikov National University (Odesa, Ukraine);
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3807-5502; e-mail: taras.ist@gmail.com

CC BY 4.0

Тарас Вінцковський*

ПОЛЬСЬКА ГРОМАДА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: У статті досліджується становище польської спільноти Півдня України в період геополітичної трансформації Центрально-Східної Європи. Автор акцентує увагу на політичних аспектах її функціонування, висвітлює реакцію місцевих громад на падіння Російської імперії, участь їхніх представників в оновленні системи самоврядування, виборах до міських дум і Всеросійських Установчих зборів. У центрі оповіді також перебувають сюжети, пов'язані з партійним і військовим будівництвом, відтворено роль Польського комісаріату Одеси у становленні більшовицької влади в регіоні на початку 1918 р.

Автор дійшов висновків, що реакція поляків окресленого регіону на падіння Російської імперії не відрізнялася від рефлексій інших етнічних груп, які вітали революцію, вбачаючи у ній перспективи суспільно-політичних змін. Тому у перші тижні весни 1917 р. їхні активісти ініціювали проведення серії публічних заходів, на яких ухвалювали резолюції, здебільшого спрямовані на артикуляцію двох гасел: підтримка Тимчасового уряду Росії та сподівання на відновлення Польської республіки. Адже програми діяльності більшості польських політичних об'єднань, що діяли в Україні, були просякнуті державницькою ідеєю. Організаційна інтеграція до політичного процесу зазвичай відбувалася шляхом делегування своїх представників до громадських комітетів і рад робітничих депутатів.

Високий рівень національної свідомості та мобілізаційного потенціалу громади втілився у діяльності тих організацій, які, насамперед, прагнули репрезентувати інтереси польського робітництва, військових і загалом міського населення. Одним із лідерів у цьому процесі стали місцеві Польські робітничі спілки, котрі вже на етапі свого формування продемонстрували здатність консолідувати значні людські ресурси навколо ідей захисту прав промислових працівників і відновлення демократичної Польщі.

На матеріалах діяльності місцевих польських партій та організацій, найвпливовішими з-поміж яких були структури лівого ідеологічного спектру, проблематика відновлення Української держави практично не простежувалася. Локальний польський політикум виявляв значно більший інтерес до внутрішніх проблем громади, захисту її майнових і культурних прав, а також до загальноросійського політичного контексту, що потенційно могло створювати розходження в тактичних питаннях між українським і польським політичними таборами Північного Причорномор'я.

Фінансування: Публікацію підготовлено в рамах стипендіальної програми Центру діалогу імені Юліуша Мєрошевського.

Ключові слова: Центральна Рада, УНР, Херсонська губернія, Таврійська губернія, польська громада, етнічні меншини

* *Вінцковський Тарас Степанович* – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії та археології, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (Одеса, Україна);
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3807-5502; e-mail: taras.ist@gmail.com

CC BY 4.0

Вступ. Вивчення епохи 1917-1921 рр., інституалізованої в академічних студіях та установах Національної академії наук України під назвою Українська революція, протягом багатьох десятиліть залишається в центрі уваги багатьох дослідників. Найкраще про це свідчить друге видання спеціалізованого науково-бібліографічного покажчика (Українська революція і державність: (1917-1921 рр.). К., 2018), в якому вміщено понад 6600 позицій. Вони відображають найрізноманітніші аспекти українського державотворення, зокрема його етнополітичний зріз.

Поліетнічний характер геополітичної революції на землях Центрально-Східної Європи, зумовлений потужними дезінтеграційними процесами на руїнах Російської імперії, не викликає сумнівів. Адже виникнення на карті континенту нових держав відбувалося, у тому числі, на тлі декларацій про розширення політичних і культурницьких прав пригноблених раніше монархічним режимом етносів. А їхня участь у суспільних трансформаціях розглядається не як ізольоване явище, а як специфічний чинник і загальнонаціонального, і регіонального політичного процесу в епоху діяльності Української Центральної Ради. У такий спосіб, як ще на зламі століть висловився В. Верстюк, сучасна парадигма Української революції й надалі ставатиме складною структурно та багатоплановою тематично[1], що дозволить розглядати заявлений період у збільшеному масштабі, одночасно збагачуючи дослідницькі методології зі зміщенням акценту в бік транснаціональних досліджень[2].

Сказане повною мірою стосується концептуалізації функціонування польського населення Південної України, самоорганізація якого мала свою специфіку, зважаючи на високий рівень урбанізації, відтак – інтелектуальний та економічний потенціал. Дослідження логіки його політичної поведінки дозволяє глибше зрозуміти механізми взаємодії між українською владою та національними меншинами в критичні моменти минулого.

У цій статті *автор має на меті* запропонувати комплексне бачення участі польської громади в суспільно-політичних процесах, викликаних падінням Російської імперії, на теренах Південної України. Її реалізація передбачає виконання таких дослідницьких завдань: з'ясувати реакцію активістів громади на початок революції та головні ідеологічні постулати, які відбивали їхнє ставлення до перспектив відродження Польської держави, а також проголошення УНР; проаналізувати участь громади у виборчих процесах; висвітлити функціонування політичних партій та інститутів самоорганізації; встановити тенденції у річищі формування національних військових підрозділів та їхню роль у перебігу російсько-української війни 1917-1918 рр.

Огляд літератури. Один із провідних дослідників цієї проблематики, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України В. Устименко слушно зауважив, що історіографія етнополітичного розвитку та історичної долі національних меншин на землях України у першій чверті 20 ст. представлена, поряд із міждисциплінарними працями, трьома досить великими групами досліджень: теоретико-

[1] *Верстюк В.Ф.* Концептуальні проблеми вивчення історії Української революції. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету.* 2000. Вип. XI. С. 17.

[2] *Верстюк В., Лупандін О.* Сучасні інтерпретації революційної доби 1917-1921 рр. *Революційна доба 1917-1921 років у системі координат сучасної історіографії. Збірник наукових статей* / Відповідальний редактор *В.Ф. Верстюк*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. С. 15.

CC BY 4.0

етнополітичними, етнологічними й історичними[3]. До останніх належать розвідки про участь різних етнічних груп у воєнно-політичних подіях 1917-1921 рр. Передусім йдеться про найчисельніші з них – євреїв, кримських татар, німців і поляків.

Студії з історичної полоністики представлені як працями, що охоплюють широкий контекст присутності окресленого народу в революційних процесах на теренах Центрально-Східної Європи[4], так і дослідженнями, в яких автори аналізували окремі аспекти суспільних трансформацій, використовуючи інструментарій мікроаналізу в річищі методології історичної регіоналістики[5]. У цих розвідках було закладено основні принципи пізнання суспільно-політичних аспектів життєдіяльності польської громади України, котрі трактувалися передусім у контексті перебігу та наслідків Першої світової війни, ідеологічною орієнтацією цієї етнічної групи на відновлення Польської держави, формування правової бази та нової етнонаціональної політики в умовах поступу УНР, польсько-української війни 1918-1919 рр. тощо.

У цьому контексті виділяються студії, які охоплюють такі історико-географічні регіони як Галичина, Волинь, Поділля, Київщина. Сюжети, пов'язані зі становищем польської громади на теренах Південної України, репрезентовані значно меншою кількістю текстів. Передусім йдеться про праці Т. Вінцковського[6], О. Ядловської[7], А. Папакіна[8]. У фокусі їхньої уваги перебувають проблематика чисельності, розміщення та соціальної структури громади, діяльність польських партій і громадських об'єднань, ставлення цієї меншини до урядової політики Росії та України, а також створення національних військових частин.

Однак реконструкція окремих аспектів життєдіяльності польського народу на теренах Півдня України не завершилася підготовкою узагальнюючої праці, а низка

[3] *Устименко В.М.* Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні (1917-1920 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. С. 4.

[4] *Калакура Я.* Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті: монографія / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. Київ, 2007. 508 с.; Поляки в Центральній та Східній Україні у 1832-1921 роках / *М. Мондзік, М. Коженьовський, К. Лятавєц, Д. Тарасюк*. Київ: Ніка-Центр, 2017. 288 с.; Праці Комісії для дослідження польсько-українських взаємин 1917-1921 рр. Т. 1 / Відповідальні редактори *В.Ф. Верстюк, Я.Я. Бруський*, відп. секретар *В.В. Скальський*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. 276 с.; *Потапенко М.* Українська державність у баченні польських політичних сил Наддніпрянської України у 1917-1918 роках. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917-1921 рр.* / Відповідальні редактори: *Я.Я. Бруський, В.Ф. Верстюк, О.Є. Гнатюк*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2026. 279 с.

[5] *Потапенко М.* Польський з'їзд на Чернігівщині у 1917 р. *Поляки в Ніжині: історія, культура, освіта*. Ніжин, 2012. Вип. 5. С. 38-46; *Бойко В.М.* Польський фактор у муніципальній виборчій компанії 1917 р. в Україні. *Шрагівські читання* / Нац. ун-т «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка, Навч.-наук. ін-т історії та соціогуманітар. дисциплін ім. О.М. Лазаревського [та ін.]. Чернігів, 2014. Вип. 3. С. 193-205.

[6] *Вінцковський Т.* Польські партії та об'єднання в Одесі періоду Центральної Ради. *Записки історичного факультету* / Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. 2003. Вип. 14. С. 150-161; *Вінцковський Т.* Польська громада Таврійської губернії у 1917 р. на шпальтах газети «Южные ведомости». *Поляки на півдні України та в Криму* / Під ред. *Т. Цисельського, Е. Чапевського, В. Кушніра*. Одеса – Ополє – Вроцлав, 2007. С. 386-390.

[7] *Ядловська О.С.* Діяльність польських політичних партій та організацій у Південноукраїнському регіоні за доби Центральної Ради. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.* 2011. Вип. 31. С. 125-130.

[8] *Папакін А.* Польські військові частини в Одесі в 1917-1918 рр. *Поляки на Півдні України* / Наук. ред.: *Цисельський Т., Кушнір В.* Одеса: Гермес, 2006. С. 149-152.

CC BY 4.0

тематичних блоків (біографічні студії, праці з військової історії тощо) потребує подальшого вивчення. Прикметно, що навіть у тематичних збірниках публікувалася вкрай незначна кількість досліджень, присвячених революційним трансформаціям 1917-1921 рр.[9]

Обґрунтування просторових меж дослідження базується передусім на розвідках Г. Турченко[10] та Я. Верменич[11]. Вони трактують Південну Україну як регіон, сформований у ході модернізаційних процесів до початку Першої світової війни з особливою господарською, а також транспортною інфраструктурою, зокрема чорноморсько-азовськими портами, який відіграв в історії України роль, що виходила далеко за межі його суто економічного значення. При цьому Г. Турченко оперує поняттям «Великий Південь», який розділяє на чотири підрегіони: Донбас, Крим, Степовий Південний Захід (Одеса, Миколаїв, Херсон), Нижнє Надпорожжя й Запорожжя (Дніпровський промисловий регіон, а також Приазов'я)[12].

У пропонованій розвідці Південна Україна локалізована в межах Херсонської й Таврійської губерній, які репрезентували основні моделі розселення етнічних меншин і були об'єднані єдиним економічним і географічним простором – Причорноморським субрегіоном. Адже, згідно з тезою Я. Верменич, поняття «регіон» можна трактувати і як історично сформовану, чітко диференційовану за певними ознаками цілісність, і як умовну конструкцію, потрібну дослідникові для окреслення власного предметного поля[13].

Один з провідних дослідників польської спільноти України у 20 ст. О. Калакура стверджував, що на півдні польську мову вважали рідною 63 371 осіб, що було суттєво меншим показником у порівнянні з Лівобережною, а тим паче Правобережною Україною. Проте, за даними Статистичного щорічника Російської імперії, у 1916 р. Херсонська губернія входила до тих адміністративних одиниць, в яких фіксувався найбільший відсоток поляків в етнічній структурі населення (1,1%), поступаючись лише Волинській (6,2%), Подільській (2,3%) і Київській (1,9%) губерніям[14]. Це пояснюється евакуаційними процесами, які відбувалися внаслідок окупації німецькими військами Царства Польського, а значна частина вимушених переселенців опинилася в Одесі[15].

За підрахунками історика з Опольського університету Т. Цесельського, ще напередодні Першої світової війни загальна кількість поляків, що мешкали в Одесі, становила 25-30 тис. осіб, а динаміка зростання їхньої чисельності упродовж 1914-1917 рр.

[9] Поляки на Півдні України / Наук. ред.: *Цисельський Т., Кушнір В.* Одеса: Гермес, 2006. 251 с.; Поляки на півдні України: історія та сьогодення. У 2 т. Жешув; Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. Т. 1. 328 с. Т. 2. 264 с.

[10] *Турченко Г.Ф.* Південна Україна на зламі епох (1914-1922 рр.). Запоріжжя: Просвіта, 2005. 324 с.

[11] *Верменич Я.В.* Південна Україна на цивілізаційному пограниччі / Відповід. ред. *В.А. Смолій*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 482 с.

[12] *Турченко Г.Ф.* Вітчизняна історична регіоналістика і проблеми вивчення Південної України. *Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини*. Запоріжжя: Прем'єр, 2004. Вип. 13. С. 52.

[13] *Верменич Я.* «Війни ідентичностей»: українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно-дискурсивному вимірі. Нарис / Відповід. ред. *В.А. Смолій*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. С. 16-17.

[14] *Калакура Я.* Поляки в етнополітичних процесах на землях України... С. 102.

[15] *Папакін А.Г.* Поляки в Україні. *Енциклопедія історії України*: У 10-ти т. / Редкол.: *В.А. Смолій* (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 8: Па – Прик. С. 409.

CC BY 4.0

залишається маловідомою. Більшість із них належали до селян (45,9% станом на 1897 р.), міщан (25,5%) і шляхти (14,7%). Дослідник наголошує, що поляки становили значний відсоток лікарів (17-19%), фармацевтів (22%) і юристів (15%), які практикували в Одесі[16]. Чимало робітників працювали в порту[17], на чотирьох скловарних підприємствах міста та залізничних майстернях. Понад 1 тис. поляків отримали роботу на суднобудівних заводах та інших підприємствах Миколаєва. Одне промислове підприємство було евакуйоване до Бердянська[18].

Чисельність, соціальне походження та рід занять залишаються предметом наукових пошуків стосовно польських громад інших населених пунктів Причорноморського регіону. Зокрема, йдеться про Сімферополь, Феодосію, Алушту та Севастополь. Прикметно, що навіть польські інституції Таврії у 1917 р. не володіли точною інформацією про кількість співвітчизників, котрі проживали на теренах досліджуваної адміністративно-територіальної одиниці[19].

Частково зазначену прогалину заповнюють дані одноденного перепису населення, оприлюднені напередодні виборів до міської думи губернського центра влітку 1917 р. Згідно з матеріалами періодики, у Сімферополі постійно мешкали 487 поляків, яких внесли у списки виборців. Разом із неповнолітніми цей показник може зрости принаймні вдвічі – до 1000 осіб. Цей показник був 6-7-м з-поміж етнічних груп міста[20].

Рефлексія польської громади на початок революції. Внаслідок багаторічного вивчення становища польського національного руху у період Першої світової війни, у науковій літературі сформувався ледь не канонічний висновок, що він складався з трьох великих політичних таборів, кожен з яких пропагував ідею незалежності Польщі: центристсько-лівого (асоціюється з Ю. Пілсудським), націоналістичного (керований Р. Дмовським), який тісно співпрацював із консервативними та християнсько-демократичними угрупованнями, і селянським (на чолі з В. Вітосом)[21]. А звуження дослідницької оптики до рамок Південної України подекуди супроводжується висновком, що ідеї польського демократичного руху не отримали тут належного поширення. Позаяк протягом березня-липня 1917 р. їхні клуби організовувалися лише в Одесі, а чисельність членів цих осередків була незначною[22].

Водночас слід зауважити, що діяльність польських інституцій різного спрямування відбувалася і в інших населених пунктах південного регіону. Так, на початку революції поляки Сімферополя об'єднувалися навколо місцевого відділу Польського комітету допомоги жертвам війни. За даними преси, вони 1 квітня (19 березня) планували у костелі (ксьондзом якого був П. Шуберт) скласти присягу на вірність Російській державі, а також

[16] *Ciesielski T.* Polacy i Ukraińcy w Odessie na przełomie XIX i XX w.: liczebność, struktura i kontakty obu diaspor. *Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць*. 2010. Вип. 5. S. 83-85.
[17] *Najdus W.* Polacy w rewolucji 1917 roku. Warszawa, 1967. S. 59.
[18] Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект. Київ, 2000. С. 72.
[19] Южные ведомости (Симферополь). 1917. 13 октября.
[20] Ibid. 30 мая.
[21] Польща – нарис історії / За ред. *В. Менджецького* та *Є. Брацисевича*; перекл. з польськ. І. *Сварника*. Варшава, 2015. С. 226.
[22] *Потапенко М.В.* Польський демократичний рух у Наддніпрянській Україні (березень 1917 – квітень 1918 рр.). *Український історичний журнал*. 2010. № 6. С. 96.

CC BY 4.0

делегували до міського Громадського комітету І. Гадицького-Цивірка. До аналогічної інституції поляки Алушти обрали ксьондза, прізвище якого у джерелах не зазначалося[23]. Викладене підтверджує тезу М. Потапенка про те, що саме громадським організаціям, римо-католицькому костелу й освітнім закладам належала ключова роль у справі національної консолідації поляків «Великої України» протягом березня 1917 – квітня 1918 р., адже вони не мали державної підтримки та спиралися лише на громадську ініціативу[24].

Такі комітети виникали на тлі недовіри чималої частини населення до цензових міських дум і земств, тому у перші дні революції громадські активісти намагалися впливати на діяльність самоврядних інституцій. Паралельно Тимчасовий уряд Росії приступив до утворення вертикалі комісарів, котрі мали стати представниками центральної влади на місцях. У підсумку виник своєрідний управлінський трикутник, де за думами залишилися господарські функції, комісари виконували контрольну роль, а Громадські комітети, створені на коаліційній основі, перетворювалися на координатора відносин між органами влади та суспільством[25].

У діяльності Польського комітету допомоги жертвам війни, який згуртовував щонайменше 600 осіб, виразно простежувалося бажання уникнути внутрішніх чвар, викликаних політичними симпатіями. Тому на своєму зібранні від 22 (9) квітня 1917 р. присутні ухвалили резолюцію про заснування «Дому Польського» з метою об'єднання усіх місцевих поляків «без різниці їх соціального становища, політичних переконань і занять» та надіслали «братерське вітання російському народу». Далі йшлося про те, що визнання його представниками права на самостійність Польської держави змиє тавро злочину – розподілу Польщі. Таким чином, політична концепція польської громади Сімферополя артикулювалася у межах двох ключових положень: 1) демонстрація лояльності до Тимчасового уряду Росії й усіх революційних перетворень, 2) переконання у необхідності відновлення у недалекому майбутньому незалежної Польської держави. Водночас у найближчих планах організації фігурувало бажання скликати загальне зібрання поляків Таврійської губернії[26].

Поряд із поляками Сімферополя найбільшу активність протягом усього 1917 р. демонструвала інша громада Криму – з Феодосії. Про це свідчить кількість згадок про них у періодичній пресі, насамперед у провідному часописі губернії – «Южных ведомостях» (Сімферополь). Однак реакція феодосійських поляків на революційні трансформації після падіння царату мала іншу часову динаміку, оскільки джерела фіксують їхню суспільно-політичну дієвість лише з другої половини весни.

Наприкінці квітня відбувся велелюдний мітинг робітників, на якому головним доповідачем став член РСДРП Я. Бабінський. Взявши на озброєння традиційне гасло польських патріотів «За нашу і вашу свободу», він зосередився на діяльності нещодавно створеної Тимчасової державної ради та закликав розгорнути боротьбу за широке коло

[23] *Вінцковський Т.* Польська громада Таврійської губернії у 1917 р.... С. 386.
[24] *Потапенко М.* Українська державність у баченні польських політичних сил... С. 28-29.
[25] *Вінцковський Т.* Одеський міський громадський комітет в системі місцевої влади під час революції 1917 року. *Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах.* Одеса: Печатный дом, 2015. Вип. 19. С. 107-108.
[26] *Вінцковський Т.* Польська громада Таврійської губернії у 1917 р.... С. 386-387.

CC BY 4.0

політичних вимог, які поєднували б гасла національного самовизначення (у вигляді проголошення Польської республіки) та соціального захисту.

Ще одним маркером заходу стала апеляція до Польської робітничої партії, діяльність якої у середовищі польської громади Феодосії мала ексклюзивний характер[27]. Адже жоден інший партійний осередок не згадувався у джерелах як активний суб'єкт суспільно-політичного життя громади міста. Позаяк політичного проєкту з такою назвою відшукати не вдалося, висуваємо припущення, що у газетний допис закралася помилка, адже кореспонденти не завжди орієнтувалися у тонкощах польського політичного ландшафту, комбінуючи у довільному порядку широко вживаними у той час термінами, а насправді йшлося про Польську робітничу спілку (далі – ПРС).

Ця організація залишила помітний слід у життєдіяльності громади Одеси. Вона була утворена в першій половині весни 1917 р. за участі близько 500 осіб, які головою спілки обрали М. Пташицького. Одеська ПРС висунула політичні вимоги, суголосні з оприлюдненими під час згаданої акції у Феодосії: 1) захист інтересів робітничого класу, 2) незалежність та єдність демократичної Польщі, 3) кооперація з російськими революційними партіями, які змагаються за свободу народів і націй[28]. Щоправда вже 1 липня (18 червня) на її засіданні, яке пройшло у приміщенні «Дому Польського», стався розкол. Більшість (317 осіб) проголосувала за реорганізацію ПРС у Польську соціалістичну робітничу спілку (далі – ПСРС, представник А. Вонсік). А меншість (112 осіб) сформувала Народно-демократичну польську робітничу спілку (представник – К. Кірс, секретар Ф. Куклінський)[29].

Аналіз програми Польської соціалістичної робітничої спілки дає підстави стверджувати, що ця організація у своїй діяльності поєднувала питання боротьби за соціальні перетворення з прагненням до національного самовизначення. Акцентуючи увагу на захисті прав міського та сільського пролетаріату, ПСРС трактувала себе як частину світового соціалістичного руху, а своєю безперечною метою вважала відновлення «незалежної й об'єднаної Польщі» як демократичної республіки. Головними методами переконання вона вважала друковане слово, лекції та дискусії. Принцип політичного прагматизму в програмі ПСРС виявлявся в апеляціях до досвіду Російської революції, яка стала для її членів орієнтиром у досягненні поставлених завдань, а організаційний фундамент пов'язувався не з партійними осередками, а профспілками та кооперативними інституціями[30].

У перші дні революції ПСРС висунула ініціативу щодо свого представництва у двох інституціях – Одеському міському громадському комітеті та раді робітничих депутатів. Якщо присутність поляків у роботі першої з них фактично не простежується, то їхня співпраця з радою мала доволі виразний характер. До цієї громадської структури ПСРС делегувала А. Вонсіка, що представляв партію ППС-лівиця, та М. Фінкельштейн-

[27] Южные ведомости. 1917. 15 апреля, 16 апреля.
[28] *Калениченко П.М.* Брати по класу – брати по зброї. Київ, 1973. С. 34.
[29] Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. П-13. Оп. 2. Спр. 10 (Виписки з газети «Известия Одесского Совета рабочих депутатов и представителей Армии и Флота» про діяльність польських соціалістів в Одесі). Арк. 1-2.
[30] ДАОО. Ф. Р-3829. Оп. 1. Спр. 11 (Листування одеських соціалістичних партій з Одеською радою робітничих депутатів). Арк. 28-30.

CC BY 4.0

Зембовського (від ППС-фракції)[31]. Представництво спілки підтверджувалося й у заяві від 5 липня (22 червня) 1917 р.[32]

Відомості про загальну кількість поляків у складі Одеської ради робітничих і солдатських депутатів наводив П. Калениченко. За його підрахунками, на середину вересня 1917 р. з 1005 депутатів як поляків можна ідентифікувати 46 осіб. Серед них Ю. Вайріх, К. Водзінський, Г. Ґжелякова, Л. Жмудський, С. Карасінський, Я. Міллер (усі від СДКПіЛ), А. Вонсік, Я. Ксіонжепольський (обидва від Польської партії соціалістичної (ППС-лівиці), а також Я. Глінка, М. Фінкельштейн-Зембовський та Е. Хрусцинський (усі від ПСРС)[33].

При цьому варто наголосити на потребі коректної інтерпретації анкетних даних депутатів ради, що зберігаються у фондах Державного архіву Одеської області[34], за якими не завжди можна точно встановити їхню етнічну приналежність. Оскільки відповідна графа часто залишалася порожньою, містила лише відомості про віросповідання (наприклад, римо-католик), або ж в одній анкеті особа зазначала себе поляком, а в іншій – німцем. Сказане стосується і партійної ідентифікації.

Участь у виборах до міських дум і Всеросійських Установчих зборів. У відомих автору джерелах не зафіксовано участі представників польських партій та організацій у роботі рад різних типів на території Таврійської губернії. Тому можна припустити, що ці делегати не відігравали помітної ролі в їхній діяльності. Натомість наративні джерела віддзеркалюють ставлення польської громади Криму до виборчого процесу, який у другій половині 1917 р. пов'язувався з обранням гласних міських дум і делегатів до Всеросійських (*меншою мірою до Українських – Авт.*) Установчих зборів.

Тимчасовий уряд оперативно розробив закони про реформу міського виборчого права, який суттєво демократизував самоврядні інституції. Після публікації нового законодавства, яке відкривало доступ до політичного життя усім категоріям суспільства та скасовувало куріальний принцип виборів, розпочалася активна виборча кампанія, участь в якій взяли як політичні партії, так й інші об'єднання громадян. А вже у липні світ побачило Положення про діяльність міських дум на основі нового закону[35].

Цьому питанню було присвячене окреме засідання членів сімферопольського товариства «Дім Польський», яке відбулося 22 (9) липня. Основним оратором виступив «професор Залєський», який виголосив доповідь на тему «Польське питання і його стан у теперішній час». У перебігу обговорення висловлених положень загальна позиція організації викристалізувалася в ухваленій резолюції, в якій містилися два головні пункти. Перший з них базувався на фундаментальній тезі про тимчасове перебування більшості поляків у Сімферополі та їхнє бажання повернутися до «вільної та незалежної батьківщини». Другий вибудовувався на основі поваги до права кожного народу облаштовувати своє життя, відтак польська спільнота не мала наміру брати участь у муніципальній кампанії. При цьому зібрання залишило за кожним індивідуумом право

[31] *Вінцковський Т.* Польські партії та об'єднання в Одесі періоду Центральної Ради... С. 151.
[32] ДАОО. Ф. Р-3829. Оп. 1. Спр. 91 (Протоколи засідань президії виконкому Одеської ради робітничих депутатів (оригінали)). Арк. 68.
[33] *Калениченко П.М.* Брати по класу – брати по зброї... С. 16-17.
[34] ДАОО. Ф. Р-3829. Оп. 1. Спр. 55 (Одеська рада робітничих депутатів від А-Г). Арк. 232, 251, 254, 272, 277, 283, 305; Спр. 57 (Одеська рада робітничих депутатів від Л-П). Арк. 4, 67, 95, 161 а, 162, 207, 225, 311.
[35] Вестник Временного правительства (Петроград). 1917. 25 апреля, 16 июля.

CC BY 4.0

приймати персональне рішення, а політичні симпатії «Дому Польського» недвозначно схилялися у бік підтримки соціалістичних партій[36].

Однак в інших містах Таврії польські громади вирішили долучитися до виборів гласних. Так, у Севастополі вони виставили окремий список, за який проголосувало 382 містяни і 104 військові місцевого гарнізону, що у підсумку дало 0,93% голосів (9-й показник із 14) і можливість делегувати до самоврядного органу одного представника – О. Бобровського. Результати виборів до міської думи Алушти виявилися для польської громади математично схожими. За їхній список проголосували 152 особи (3,67%), він посів 4-те місце з шести, теж здобувши право на один мандат (у пресі не зазначалося прізвище гласного)[37].

Польська спільнота була представлена в Одеській, Херсонській і Миколаївській міських думах, у тому числі на рівні керівництва муніципалітету. Їхні інституції під час муніципальної кампанії у найбільшому місті Степової України діяли розрізнено. Підструктура Польського виконавчого комітету (далі – ПВК), створеного у березні 1917 р. для координації дій національних організацій в Україні[38], та Польська народно-соціалістична робітнича спілка «Спуйня» («Spójnia») отримали 2 994 голоси (1,4%; два мандати). Натомість ПСРС блокувалася з російськими есерами, відтак безапеляційний авторитет останніх посприяв успіху польських соціалістів, котрі могли делегувати до органу самоврядування шість гласних[39].

Під час обговорення питання про обрання заступників голови думи Одеси І. Лордкіпанідзе, представник фракції російських есерів І. Шеришевський вніс пропозицію про затвердження шести заступників, які мали представляти різні політичні й етнічні групи міста: Партію народної свободи (кадети), РСДРП(м), Єврейський блок, Об'єднану єврейську соціалістичну робітничу партію, блок українських соціалістичних партій і Польську соціалістичну робітничу спілку. Оскільки цей підхід знайшов схвальні відгуки, від ПСРС на високу посаду було обрано Е. Захаржевського[40].

На початку 1918 р. міським головою Одеси став етнічний поляк, випускник медичного факультету Київського університету Святого Володимира, нещодавній заступник міністра внутрішніх справ Тимчасового уряду та директор Департаменту охорони здоров'я і ветеринарії В. Богуцький[41], який згодом став віцепрезидентом Варшави. Але він не став офіційним репрезентантом інтересів польської спільноти міста. Натомість у стінах думи її інтереси представляв професор Новоросійського (Одеського) університету Б. Гриневецький, котрий до 1919 р. очолював Раду польських організацій Одеси[42], діяльність якої потребує додаткового вивчення.

---

[36] Южные ведомости. 1917. 9 июля, 15 июля

[37] Ibid. 20 июля, 23 августа.

[38] *Ядловська О.С.* Діяльність польських політичних партій та організацій… С. 127.

[39] *Бойко В.М.* Польський фактор у муніципальній виборчій компанії 1917 р. в Україні… С. 196, 200-201.

[40] *Вінцковський Т.* Польські партії та об'єднання в Одесі періоду Центральної Ради… С. 155.

[41] *Вінцковський Т.* Міська дума Одеси в умовах революційних трансформацій: політичні аспекти діяльності (серпень 1917 – січень 1918 рр.). *Краєзнавство: науковий журнал*. 2015. № 1/2. С. 61.

[42] *Васильєва Т.В., Коваленко С.Г.* Гриневецький Болеслав Болеславович. Професори Одеського (Новоросійського) університету: біогр. словник. ОНУ імені І.І. Мечникова / відп. ред. *В.А. Смінтина*. 2-ге вид., доп. Одеса: Астропринт, 2005. Т. 2: А–І. С. 355.

CC BY 4.0

Поляки Миколаєва сформували виборчий список на чолі з Г. Теодоровичем. До нього увійшли здебільшого службовці та робітники, а гласним думи став лише Г. Умястовський, діяльність якого у стінах органу самоврядування не відзначалася особливою активністю[43]. Один гласний представляв польську спільноту (392 голоси, 1,45%) в думі Херсона. Підсумовуючи, звертаємо увагу на важливе спостереження дослідника муніципальної виборчої кампанії 1917 р. В. Бойка, який зауважив, що на відміну від польської громади Правобережжя, яка зазвичай формувала національні списки, їхні співвітчизники, котрі мешкали на півдні України, нерідко гуртувалися навколо партійного представництва (Одеса, Миколаїв, Маріуполь). Там, де розраховували отримати кращий результат, блокувалися з ідеологічно близькими партійними організаціями, передусім російськими та єврейськими соціалістами[44].

Вибори до Всеросійських Установчих зборів, котрі призначалися на листопад 1917 р., стали предметом обговорення з'їзду польських національних організацій Таврійської губернії, який скликали на 28 (15) жовтня у приміщенні «Дому Польського» у Сімферополі та post factum назвали іменем Т. Костюшка. Серед присутніх на форумі джерела зафіксували представників від господарів зібрання (Л. Гарбовський, Р. Вестфаль, Є. Міхальська, М. Піотровський) і Польського комітету допомоги жертвам війни (І. Ясінський, К. Фют, С. Міхальський, А. Єжовський). Обмежені інформаційні можливості джерельної бази не дозволяють детально реконструювати перебіг дискусій між делегатами з'їзду. Відомо лише про прикінцеву резолюцію, яка фактично дублювала принципову позицію поляків Таврії не брати організовану участь у виборчому процесі на теренах іншої держави[45].

Поряд із зазначеним питанням учасники сімферопольського заходу зосередилися на обговоренні й інших проблем життєдіяльності громади. Зокрема, йшлося про створення у Сімферополі польського губернського комітету; утворення спеціального фонду для репатріації переміщених осіб; виявлення кількості військовополонених поляків, котрі перебували на території Таврії; заснування ремісничого притулку для дітей біженців. Однак прийняті рішення залишилися невисвітленими у науковій літературі або актуалізованих джерелах[46].

Жодна польська структура, що діяла на землях Херсонської губернії, передусім партійні осередки, також не виставила окремий список на виборах до Всеросійських Установчих зборів[47]. При цьому ПВК 21 (8) листопада видав спеціальну інструкцію, в якій пояснював співвітчизникам за кого голосувати на майбутніх виборах. У ній йшлося про пріоритет тих демократичних організацій, які «визнавали право народів на повну самостійність і національних меншин на культурно-національну автономію»[48].

Прикметно, що ПВК, ПСРС (перебувала на платформі соціал-демократичної ППС-

[43] Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р.: Документи та матеріали / упоряд. *Л.Л. Левченко*. Миколаїв: Іліон, 2019. С. 275, 278-279, 742.
[44] *Бойко В.М.* Польський фактор у муніципальній виборчій компанії 1917 р. в Україні... С. 196, 200-203.
[45] *Вінцковський Т.* Польська громада Таврійської губернії у 1917 р.... С. 389.
[46] Ibidem.
[47] Одесские новости. 1917. 24 октября.
[48] ДАОО. Ф. П-13. Оп. 2. Спр. 10 (Виписки з газети «Известия Одесского Совета рабочих депутатов и представителей Армии и Флота» про діяльність польських соціалістів в Одесі). Арк. 7.

CC BY 4.0

лівиці) та Польський революційний військовий клуб розташовувалися за однією адресою – на вул. Градоначальницькій, 1[49], де з дореволюційного періоду діяв «Дім Польський» (один з найвідоміших діячів Я. Мьодушевський). Це свідчить про збереження координувальної ролі цієї культурницької організації поляків Одеси принаймні до кінця 1917 р., яка на основі ідеологічних розходжень конкурувала з іншим товариством – «Оґніво»[50].

Польські партії й організації в умовах підготовки та розгортання російсько-української війни. Варто зауважити, що польська партійна палітра Одеси виглядала різноманітною та неодноразово висвітлювалася у науковій літературі[51]. Тому обмежимося лише пунктирними згадками про найвпливовіші з них. Найбільшим авторитетом протягом першого року революції користувалися згадувані вище Польська соціалістична партія (ППС-лівиця і ППС-фракція), Соціал-демократія Королівства Польського і Литви (СДКПіЛ), а також «Спуйня».

Так, станом на липень 1917 р. осередок «Спуйні» налічував понад 500 осіб[52], а аналогічної кількості членів СДКПіЛ, організаційні збори якої за участю трьох десятків партійців відбулися у жовтні 1917 р., досягла у січні 1918 р. Одним з фундаторів і головою одеського осередку, який діяв у тісному контакті з більшовицькою організацією, став Я. Ґжеляк. Поміж найвідоміших діячів СДКПіЛ у місті були Ю. Гутковський, В. Адамчик, Р. Ганек-Гутковська[53]. Партійна структура СДКПіЛ існувала також у Миколаєві та Бердянську[54], а їхня роль у суспільно-політичних процесах у підрегіоні Північно-Західного Причорномор'я поступово зростала після більшовицького державного перевороту в Петрограді та подальшого проголошення УНР.

Керівник одеського осередку іншої польської партії – ППС-лівиця й водночас представник ПСРС А. Вонсік у ті дні висловив сумніви у доцільності підтримки більшовицького гасла щодо «переходу влади у руки рад», вважаючи його згубним для перспектив продовження революції. Беручи участь у численних дискусіях стосовно принципів організації влади як у центрі, так і на місцях, які тривали у південному регіоні відразу після падіння уряду А. Керенського, він виголошував суголосні з позицією більшості російських, українських та єврейських соціалістичних партій тези про небезпеку зосередження повноважень у руках однієї політичної сили, створення місцевого Революційного комітету з «представників революційно-демократичних організацій і соціалістичних партій», усунення міської думи від вирішення політичних питань, аби вона сконцентрувалася на притаманній їй функції – займалася лише господарськими справами[55].

Ставлення проводу польського політикуму до питання відновлення Української

[49] ДАОО. Ф. Р-3829. Оп. 1. Спр. 17 (Копії вихідного листування президії Одеської ради робітничих депутатів). Арк. 549.
[50] *Потапенко М.В.* Польський демократичний рух у Наддніпрянській Україні... С. 91.
[51] *Вінцковський Т.* Польські партії та об'єднання в Одесі періоду Центральної Ради... С. 150-161; *Ядловська О.С.* Діяльність польських політичних партій та організацій... С. 125-130.
[52] *Вінцковський Т.* Польські партії та об'єднання в Одесі періоду Центральної Ради... С. 153.
[53] *Каленичeнко П.М.* Брати по класу – брати по зброї... С. 23.
[54] *Ядловська О.С.* Діяльність польських політичних партій та організацій... С. 127.
[55] ДАОО. Ф. Р-3829. Оп. 1. Спр. 87 (Протокол засідань виконкому Одеської ради робітничих депутатів). Арк. 26.

CC BY 4.0

держави висвітлено у працях багатьох істориків. Зокрема, О. Калакура дійшов висновку, що частина діячів чітко розуміла необхідність підтримувати українських партнерів, оскільки їхній успіх сприяв би спільній меті – поваленню імперій і консолідації поляків на платформі відродження незалежної Польщі. Водночас між польським та українським політичними таборами спостерігалося розходження в окремих тактичних питаннях[56].

Утім, на матеріалах діяльності польських партій та організацій Північного Причорномор'я артикуляція проблематики відновлення й функціонування Української держави фактично не простежується. Принципово не змінює фабули розповіді й факт включення 23 (10) грудня А. Вонсіка до складу політичної комісії, яка мала розглядати питання надання Одесі статусу «вільного міста» УНР[57]. Тому варто вважати продуктивною думку М. Потапенка про те, що польські соціалісти, не маючи власного бачення «українського питання», запозичували ідеї своїх політичних союзників, передусім Польської демократичної централі на Україні (зокрема ППС) і більшовиків (СДКПіЛ)[58]. Разом з тим, миколаївський осередок ППС (революційна фракція) підтримав гасло про право Центральної Ради на усю повноту влади в Україні після більшовицького державного перевороту[59].

Участь політично активної частини польської громади Південної України у подіях російсько-української війни зими 1917-1918 рр. фіксується за джерелами здебільшого у річищі діяльності Польського комісаріату Одеси та створення національних військових формувань у різних населених пунктах регіону. Утворення комісаріату відбувалося на основі правових норм Ради народних комісарів Росії, яка 25 (12) грудня 1917 р. видала декрет[60], що визначав принципи комунікації між народним комісаром у справах національностей Й. Сталіним і польськими організаціями. Він працював під контролем Ради польських організацій Одеси, які визнавали владу Раднаркому Росії[61].

До ради комісаріату увійшли представники від усіх провідних польських партій міста: СДКПіЛ, ППС-лівиці, ППС-фракції, ПСРС, Польської народно-соціалістичної робітничої спілки «Спуйня» (по 5 осіб), Спілки евакуйованих залізничників, Спілки військових-поляків (по одній особі). Окрім цього, було запропоновано приєднатися до ради Спілці біженців (3 делегати), Спілці евакуйованих солдат (2 делегати), революційним солдатським секціям (по одній квоті для кожної)[62]. Діяльність більшості цих організацій залишається на периферії наукових студій і потребує подальшої евристичної роботи. Але сам факт їхньої присутності у публічному просторі Одеси засвідчує високий рівень самоорганізації польської громади міста, а також, можливо, навколишніх населених пунктів, котрі тяжіли до регіонального центру.

Вибори комісара, його заступників і секретаря комісаріату відбулися на засіданні ради комісаріату вже після закінчення вуличних боїв в Одесі та встановлення тут більшовицької влади – 9 лютого (27 січня) 1918 р. Зрештою комісаром у польських справах

[56] *Калакура Я.* Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті... С. 114.
[57] ДАОО. Ф. Р-3829. Оп. 1. Спр. 172 (Листування Одеської ради робітничих депутатів). Арк. 83.
[58] *Потапенко М.* Українська державність у баченні польських політичних сил... С. 40.
[59] Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект. Київ, 2000. С. 73.
[60] ДАОО. Ф. Р-3829. Оп. 1. Спр. 182 (Директиви виконкому і ради робітничих депутатів м. Одеси). Арк. 98.
[61] ДАОО. Ф. Р-3829. Оп. 1. Спр. 16 (Листування виконавчого комітету ОРРД з народним комісаріатом і з закладами та організаціями м. Одеси та Петрограда). Арк. 104-106.
[62] *Вінцковський Т.* Польські партії та об'єднання в Одесі періоду Центральної Ради... С. 157-158.

CC BY 4.0

став, певно, найвпливовіший представник громади А. Вонсік, його заступниками обрали Я. Ґжеляка (СДКПіЛ) і С. Богушевича (ППС), секретарем – Я. Глінку[63].

Польський комісаріат Одеси демонстрував чутливість до тодішніх реалій, намагаючись інтегруватися у створену більшовиками політичну модель організації суспільства. А згідно тези радянської історіографії, та частина поляків, яка перебувала під впливом СДКПіЛ, у ході вуличних боїв між російськими й українськими підрозділами виступила на боці перших[64]. Однак введені до наукового обігу джерела не дають змоги визначити питому вагу членів польської громади, які підтримували ту чи іншу сторону воєнно-політичного протистояння.

Однією з перших ініціатив структурованого на комісії Польського комісаріату Одеси стала пропозиція створити при раді робітничих і військових депутатів спеціальний комісаріат у національних справах з метою координації роботи у зазначеному напрямі. Його компетенція охоплювала широкий спектр питань: організацію допомоги біженцям, демобілізацію військових, правову підтримку військовополонених, зокрема задля їхнього повернення на батьківщину, а також культурно-просвітницька діяльність[65].

Офіційне затвердження комісаріату з боку більшовицької влади відбулося 19 лютого[66]. Втім вже 23 лютого А. Вонсік у заяві на адресу президії ради робітничих і військових депутатів відмовився від посади. Свою позицію він аргументував тим, що як голова міського осередку ППС-лівиці перевантажений партійною роботою. Цілком ймовірно, що його термінова демісія насправді була спричинена ідеологічними розходженнями з більшовиками, а також небажанням співпрацювати з владою, яка застосовувала практику терору щодо різних категорій населення, у тому числі польських офіцерів[67].

Дослідникам не вдалося зафіксувати існування подібних інституцій в інших частинах Південної України. Натомість наративні джерела містять відомості про активність польської громади на теренах Таврійської губернії у контексті формування національних мілітарних структур. Згідно з наказом головного начальника Одеського військового округу генерала від інфантерії М. Ебелова, у липні 1917 р. розпочався набір добровольців, котрі мали поповнити лави польського полку. Цей підрозділ створювався за зразком інших національних частин – зокрема українських чи молдавських – задля підвищення боєздатності російського війська. Як інформувала газета «Южные ведомости», на 20 (7) вересня у Сімферополі планувалися урочистості з нагоди відправлення ешелону вояків на фронт[68].

Утім, головним осередком формування польських легіонів на Півдні України залишалася Одеса, де на початку квітня 1917 р. було утворено Об'єднання військових поляків Одеського військового округу (далі – ОВП, голова С. Турчинович)[69]. Наприкінці літа

[63] ДАОО. Ф. Р-3829. Оп. 1. Спр. 182 (Директиви виконкому і ради робітничих депутатів м. Одеси). Арк. 98.
[64] *Калениченко П.М.* Участь польських трудящих у боротьбі за перемогу Жовтневої революції на Україні (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). *Історичні зв'язки слов'янських народів.* Збірник статей до V Міжнародного конгресу славістів. Київ, 1963. С. 161.
[65] *Вінцковський Т.* Польські партії та об'єднання в Одесі періоду Центральної Ради... С. 158.
[66] ДАОО. Ф. Р-3829. Оп. 1. Спр. 31-а (Протоколи президії ради робітничих депутатів). Арк. 9.
[67] Южная мысль (Одесса). 1918. 31 января.
[68] Южные ведомости. 1917. 16 июля, 7 сентября.
[69] *Папакін А.* Польські військові частини в Одесі в 1917-1918 рр.... С. 149.

CC BY 4.0

тут з'явилася альтернативна організація – Польський революційний військовий клуб, навколо якого гуртувалося близько 300 осіб. Сам клуб перебував під впливом більшовиків, відтак не підтримував ідею формування польської армії[70].

Дослідник окресленого сюжету, київський історик А. Папакін, дійшов висновку, що виділення польських військовослужбовців, які перебували в найбільшому місті Північного Причорномор'я, у національні частини розпочалося в листопаді, а весь процес перебував під пильним наглядом Головного польського військового комітету, створеного влітку в Петрограді[71]. Ще один аргумент, який використовується для визначення часу створення окремих національних підрозділів, пов'язаний зі зверненням польських військовиків Одеси, датованим тим самим місяцем. У ньому пояснювалася причина формування таких структур правом польського народу захищатися від можливих погромів і грабунків[72].

У краєзнавчій праці одеських авторів зазначається, що під час січневих вуличних боїв 1918 р. невстановлена кількість польських легіонерів виступила на боці УНР[73]. Унаслідок перемоги більшовицьких сил це призвело до короткочасного гальмування процесу створення національних частин. За прикладом Польського комісаріату Одеси, з яким ОВП планувало співпрацювати лише з військових питань, командування польськими підрозділами обрало тактику маневрування, аби не вступати в конфронтацію з керівництвом Одеської радянської республіки. Тому воно видало маніфест, в якому «сповіщалося про небажання втручатися у справи на чужій землі, бо головною метою є організоване повернення додому за першої нагоди». Ця заява органічно накладалася на оприлюднену 8 січня 1918 р. програму президента США В. Вільсона, в якій містилася підтримка ідеї відновлення польської держави. А 7 березня 1918 р., внаслідок конфліктної ситуації, що виникла між ОВП і «червоною» владою та могла звести нанівець тактику лояльності, командування польськими легіонами публічно оголосило нейтралітет[74].

За підрахунками А. Папакіна, навесні 1918 р. у польських частинах Одеси налічувалося близько 1,5 тис. осіб, яких Головний інспектор Польських збройних сил в Україні генерал-поручник Є. де Геннінґ-Міхаеліс своїм наказом від 18 березня зарахував до 3-го Польського корпусу, розквартированого на Поділлі. Однак польський загін залишився на місці для доукомплектування, а організаційний відділ ОВП було реорганізовано у штаб польських військ ОВО, командування якими з 8 березня обійняв капітан С. Скшинський[75].

Після того, як у середині березня 1918 р. до міста увійшли австрійські, німецькі та українські війська, союзницьке командування ухвалило категоричне рішення роззброїти всі національні мілітарні підрозділи[76]. Таке рішення підтримала й українська влада в Одесі, яка, послуговуючись розпорядженнями уряду УНР, що висловлював незадоволення «самочинним господарюванням польських легіонів на Поділлю і Волині», до кінця квітня

[70] *Ядловська О.С.* Діяльність польських політичних партій та організацій… С. 128.
[71] *Папакін А.* Польські військові частини в Одесі в 1917-1918 рр.… С. 149.
[72] ДАОО. Ф. П-13. Оп. 2. Спр. 10 (Выписки з газети «Известия Одесского Совета рабочих депутатов и представителей Армии и Флота» про діяльність польських соціалістів в Одесі). Арк. 6.
[73] *Файтельберг-Бланк В., Савченко В.* Одесса в эпоху войн и революций. 1914-1920. Одесса: Изд-во «Optimum», 2008. С. 65.
[74] *Папакін А.* Польські військові частини в Одесі в 1917-1918 рр.… С. 149-150.
[75] Ibid. С. 150-152.
[76] ДАОО. Ф. 4. Оп. 4. Спр. 135 (Стенографічні звіти Одеської міської думи за 1918 рік). Арк. 83зв.

CC BY 4.0

1918 р. здійснила роззброєння, попри намагання легіонерів затягувати процес. При цьому частину зброї вони встигли зіпсувати, а їхнє майно перейшло до відома військового коменданта[77].

Висновки. Реакція поляків окресленого регіону на падіння Російської імперії не відрізнялася від рефлексій інших етнічних груп, які вітали революцію, вбачаючи у ній перспективи суспільно-політичних змін. Тому у перші тижні весни 1917 р. їхні активісти ініціювали проведення серії публічних заходів, на яких ухвалювали резолюції, здебільшого спрямовані на артикуляцію двох гасел: підтримка Тимчасового уряду Росії та сподівання на відновлення Польської республіки. Адже програми діяльності більшості польських політичних об'єднань, що діяли в Україні, були просякнуті державницькою ідеєю. Організаційна інтеграція до політичного процесу зазвичай відбувалася шляхом делегування своїх представників до громадських комітетів і рад робітничих депутатів.

У згаданому річищі найактивніше себе проявили громади Одеси, Сімферополя та Феодосії. При цьому своєрідне лідерство Одеси та Сімферополя залишалося очевидним щонайменше до кінця 1917 р. Лише поодинокі згадки зафіксовано у науковій літературі та джерелах щодо функціонування польських партій, клубів або товариств у Миколаєві, Алушті, Бердянську й інших містах Північного Причорномор'я.

Високий рівень національної свідомості та мобілізаційного потенціалу громади втілився у діяльності тих організацій, які, насамперед, прагнули репрезентувати інтереси польського робітництва, військових і загалом міського населення. Одним із лідерів у цьому процесі стали Польські робітничі спілки, котрі вже на етапі свого формування продемонстрували здатність консолідувати значні людські ресурси навколо ідей захисту прав промислових працівників і відновлення демократичної Польщі.

Проте первісна організаційна модель виявилася нетривкою під впливом внутрішніх суперечностей. Вже влітку 1917 р. всередині польського руху регіону відбулася ідеологічна диференціація, що призвела до розколу одеської ПРС. Переважна частина активу дрейфувала в бік лівого флангу, сформувавши окрему соціалістичну робітничу структуру, тоді як консервативно-поміркована частина утворила народно-демократичне крило. Сказане значною мірою стосується і політичних партій, з-поміж яких найвпливовішими були організації лівого ідеологічного спектру. Цей розкол послаблював єдиний фронт польської меншини перед обличчям майбутніх викликів. Зрештою, діяльність більшості польських політичних інституцій на теренах Північного Причорномор'я, у тому числі Польського виконавчого комітету, що претендував на роль репрезентанта всієї польської людності України, у виявлених джерелах відображена епізодично та потребує подальшого вивчення.

Стратегія і тактика електоральної поведінки польських структур на Півдні України визначалася гнучким підходом до участі у виборчому процесі як на рівні обрання гласних міських дум, так і делегатів до Всеросійських Установчих зборів. Видані ними інструкції орієнтували польське населення голосувати за ті партії або виборчі блоки, які перебували на демократичній політичній платформі, насамперед визнавали право націй на самовизначення та гарантували національним меншинам культурно-національну

[77] Вільне життя (Одеса). 1918. 27 квітня.

CC BY 4.0

автономію. Нерідко польська громада не виставляла окремих виборчих списків, оскільки відштовхувалася від фундаментальної тези про недоречність впливу на формування органів влади на землях чужої для них країни. Найчастіше національна суб'єктність фіксувалася на рівні виборів до міських дум, адже їхні рішення безпосередньо впливали на життєдіяльність спільноти.

Особливим аспектом життєдіяльності польської громади регіону став перехід від суто політичної до військово-організаційної активності. Виокремлення польських військовослужбовців у самостійні національні підрозділи відбувалося під безпосереднім наглядом створених навесні 1917 р. мілітарних об'єднань. А їхня інституціоналізація в межах Одеського військового округу (передусім в Одесі та Сімферополі) була частиною тих процесів, що мали місце в російській армії у другій половині року, коли задля посилення її боєздатності верховне командування дало дозвіл на формування моноетнічних частин.

Варто відзначити, що військова самоорганізація могла мати два аспекти. З одного боку, вона спрямовувалася на формування регулярного війська незалежної у майбутньому Польської держави, а з іншого – стати дієвим інструментом захисту співвітчизників від свавілля кримінальних елементів, які активізували свою діяльність в умовах поступового розпаду фронту та наростання анархії. Другий аспект слід вважати перспективним з точки зору подальших наукових досліджень.

На матеріалах діяльності місцевих польських партій та організацій, найвпливовішими з-поміж яких були структури лівого ідеологічного спектру, проблематика відновлення та функціонування Української держави практично не простежувалася. Локальний польський політикум виявляв значно більший інтерес до внутрішніх проблем громади, захисту її майнових і культурних прав, а також до загальноросійського політичного контексту, що потенційно могло створювати розходження в тактичних питаннях між українським і польським політичними таборами Північного Причорномор'я.

Фінансування. Публікацію підготовлено в рамах стипендіальної програми Центру діалогу імені Юліуша Мєрошевського.

Заява про відсутність конфлікту інтересів. Автор заявляє, що не має жодного реального чи потенційного конфлікту інтересів (фінансового, професійного, особистого або інституційного), який міг би вплинути на результати дослідження, їх інтерпретацію або подання матеріалу в цій публікації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Джерела

Вестник Временного правительства (Петроград). 1917.

Вільне життя (Одеса). 1918.

Державний архів Одеської області. Ф. 4 (Одеська міська дума). 1795–1919 рр.

Державний архів Одеської області. Ф. П-13 (Партійний архів Одеського обкому Компартії України). 1917–1989 рр.

Державний архів Одеської області. Ф. Р-3829 (Одеська рада робітничих депутатів і представників армії флоту). 1917–1918 рр.

Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р.: Документи та матеріали / упоряд. **Л.Л. Левченко**. Миколаїв: Іліон, 2019. 744 с.

Одесские новости. 1917.

CC BY 4.0

Южная мысль (Одесса). 1918.
Южные ведомости (Симферополь). 1917.

Література

Бойко В.М. Польський фактор у муніципальній виборчій компанії 1917 р. в Україні. *Шрагівські читання* / Нац. ун-т «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка, Навч.-наук. ін-т історії та соціогуманітар. дисциплін ім. О.М. Лазаревського [та ін.]. Чернігів, 2014. Вип. 3. С. 193–205.

Васильєва Т.В., Коваленко С.Г. Гриневецький Болеслав Болеславович. *Професори Одеського (Новоросійського) університету: біогр. словник*. ОНУ імені І.І. Мечникова / відп. ред. **В.А. Сминтина**. 2-ге вид., доп. Одеса: Астропринт, 2005. Т. 2: А–І. С. 354–356.

Верменич Я. «Війни ідентичностей»: українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно-дискурсивному вимірі. Нарис / Відповідальний редактор **В.А. Смолій**. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 87 с.

Верменич Я.В. Південна Україна на цивілізаційному пограниччі / Відповідальний редактор **В.А. Смолій**. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 482 с.

Верстюк В.Ф. Концептуальні проблеми вивчення історії Української революції. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2000. Вип. XI. С. 16–26.

Верстюк В., Лупандін О. Сучасні інтерпретації революційної доби 1917-1921 рр. *Революційна доба 1917-1921 років у системі координат сучасної історіографії. Збірник наукових статей* / Відповідальний редактор **В.Ф. Верстюк**. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. С. 5–65.

Вінцковський Т. Міська дума Одеси в умовах революційних трансформацій: політичні аспекти діяльності (серпень 1917 – січень 1918 рр.). *Краєзнавство: науковий журнал*. 2015. № 1/2. С. 60–68.

Вінцковський Т. Одеський міський громадський комітет в системі місцевої влади під час революції 1917 року. *Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах*. Одеса: Печатный дом, 2015. Вип. 19. С. 106–123.

Вінцковський Т. Польська громада Таврійської губернії у 1917 р. на шпальтах газети «Южные ведомости». *Поляки на півдні України та в Криму* / Під ред. **Т. Цисельського, Е. Чапевського, В. Кушніра**. Одеса – Ополє – Вроцлав, 2007. С. 386–390.

Вінцковський Т. Польські партії та об'єднання в Одесі періоду Центральної Ради. *Записки історичного факультету* / Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. 2003. Вип. 14. С. 150–161.

Калакура Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті: монографія / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. Київ, 2007. 508 с.

Калениченко П.М. Брати по класу – брати по зброї. Київ, 1973. 200 с.

Калениченко П.М. Участь польських трудящих у боротьбі за перемогу Жовтневої революції на Україні (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). *Історичні зв'язки слов'янських народів. Збірник статей до V Міжнародного конгресу славістів.* Київ, 1963. С. 132–164.

Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект. Київ, 2000. 357 с.

Папакін А.Г. Поляки в Україні. *Енциклопедія історії України: У 10-ти т.* / Редкол.: **В.А. Смолій** (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 8: Па – Прик. 520 с.

Папакін А. Польські військові частини в Одесі в 1917-1918 рр. *Поляки на Півдні України* / Наук. ред.: **Цисельський Т., Кушнір В.** Одеса: Гермес, 2006. С. 149–152.

Поляки в Центральній та Східній Україні у 1832–1921 роках / **М. Мондзік, М. Коженьовський, К. Лятавєц, Д. Тарасюк**; пер. з пол.: **Б. Цимбала, Н. Шишкіної**. Київ: Ніка-Центр, 2017. 288 с.

Поляки на Півдні України / Наук. ред.: **Цисельський Т., Кушнір В.** Одеса: Гермес, 2006. 251 с.; Поляки на півдні України: історія та сьогодення. У 2 т. Жешув; Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. Т. 1. 328 с. Т. 2. 264 с.

Польща – нарис історії / За ред. **В. Менджецького** та **Є. Брацисевича**; перекл. з польськ. **І. Сварника**. Варшава, 2015. 367 с.

Потапенко М.В. Польський демократичний рух у Наддніпрянській Україні (березень 1917 – квітень 1918 рр.). *Український історичний журнал*. 2010. № 6. С. 90–105.

Потапенко М. Польський з'їзд на Чернігівщині у 1917 р. *Поляки в Ніжині: історія, культура, освіта.* Ніжин, 2012. Вип. 5. С. 38–46.

Потапенко М. Українська державність у баченні польських політичних сил Наддніпрянської України у 1917-

CC BY 4.0

1918 роках. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917-1921 рр.* / Відповідальні редактори: **Я.Я. Бруський, В.Ф. Верстюк, О.Є. Гнатюк**. Київ: Інститут історії України НАН України, 2026. 279 с.

Праці Комісії для дослідження польсько-українських взаємин 1917-1921 рр. Т. 1 / Відповідальні редактори **В.Ф. Верстюк, Я.Я. Бруський**, відповідальний секретар **В.В. Скальський**. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. 276 с.

Турченко Г.Ф. Вітчизняна історична регіоналістика і проблеми вивчення Південної України. *Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини.* 2004. Вип. 13. С. 48-56.

Турченко Г.Ф. Південна Україна на зламі епох (1914–1922 рр.). Запоріжжя: Просвіта, 2005. 324 с.

Устименко В.М. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні (1917–1920 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. 144 с.

Файтельберг-Бланк В., Савченко В. Одесса в эпоху войн и революцій. 1914-1920. Одесса: Изд-во «Optimum», 2008. 336 с.

Ядловська О.С. Діяльність польських політичних партій та організацій у Південноукраїнському регіоні за доби Центральної Ради. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2011. Вип. 31. С. 125-130.

Ciesielski T. Polacy i Ukraińcy w Odessie na przełomie XIX i XX w.: liczebność, struktura i kontakty obu diaspor. *Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць.* 2010. Вип. 5. С. 83-89.

Najdus W. Polacy w rewolucji 1917 roku. Warszawa, 1967. 375 s.

Перше надходження – 15.10.2026
Прийнято до друку – 29.10.2026
Оприлюднено на сайті – 07.11.2026

CC BY 4.0